LAUSUNTO

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaostolle

Sanaston lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 (HE 41/2023 vp)

Kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö Sanasto ry, Sanasto rf (jäljempänä Sanasto) kiittää mahdollisuudesta lausua asiassa. Sanasto on valtakunnallinen kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö, joka valvoo kirjallisuuden tekijöiden oikeuksia ja etuja. Edustamme yli 16 000 kirjallisuuden tekijää. Sanaston jäsenjärjestöjä ovat Suomen tietokirjailijat ry, Suomen Kirjailijaliitto ry, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry sekä Finlands svenska författareförening rf.

Sanaston pääviestit:

- *Kirjallisuuden tekijöiden toimeentulosta on pidettävä huolta, jotta suomalaista kirjallisuutta ja kotimaisille kielille käännettyä maailmankirjallisuutta on monipuolisesti tarjolla jatkossakin.*
- *Fyysisiä kirjalainoja koskevaan lainauskorvausmäärärahaan on tehtävä 10 % tasokorotus, jolla turvataan lainauskorvausten säilyminen pohjoismaisella tasolla. Tätä tavoitetta tukee yli puoluerajojen annettu eduskunnan lausuma vuodelta 2021.*
- *Kirjallisuuden tekijöille tulee maksaa e-lainauskorvausta kaikista kirjastokäytössä olevista e-kirjoista ja e-äänikirjoista riippumatta siitä, missä formaatissa teokset kirjastossa ovat tai miten niiden käyttöä tilastoidaan. Jos perusteetta hallituksen esitykseen lisätylle uudelle edunsaajaryhmälle eli äänikirjan lukijoille ei anneta oikeutta e-lainauskorvaukseen, nykyinen määräraha riittää sekä yleisten kirjastojen että korkeakoulukirjastojen e-käytön korvaamiseen.*

1. Kirjallisuuden tekijöiden toimeentulosta on pidettävä huolta

Kirjallisuus rakentaa suomalaista yhteiskuntaa ja kieltä, sekä tukee elintärkeitä kansalaistaitoja. Lukutaito on demokratian elinehto, jonka perusta luodaan lukevan elämäntavan kautta. Lukeva elämäntapa on enemmän kuin harrastus. Se on tasa-arvon, sivistyksen ja yhteiskunnan perusta, joka antaa suojaa informaatiovaikuttamista sekä yhteiskunnan jakautumista vastaan.

sanasto
Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, *info@sanasto.fi*, *sanasto.fi*

Kirjailijoiden ja kääntäjien tekijänoikeuksista ja työnteon edellytyksistä on pidettävä huolta. Kirjallisuuden tekijöiden on tultava työllään toimeen, jotta suomalaisille on jatkossakin tarjolla monipuolista ja laadukasta lukemista – suomalaista kaunokirjallisuutta, tiede- ja tietokirjallisuutta, pedagogisesti jäsenneltyjä oppikirjoja ja kotimaisille kielille käännettyä maailmankirjallisuutta.

2. E-lainauskorvausta koskevassa lakiesityksessä on epäkohtia, jotka vaikuttavat tulevien vuosien budjettiin

Hallituksen esityksessä 46/2023 vp esitetään säädettäväksi uudesta kirjastojen e-kirjoja ja e-äänikirjoja koskevasta korvauksesta. Esityksen ”tavoitteena on mahdollistaa tekijöille nykyistä lainauskorvausta vastaava korvaus kirjojen ja äänikirjojen sähköisessä muodossa tapahtuvasta kirjastokäytöstä.” Tämä ei toteudu: korkeakoulukirjastojen e-kirjojen ottamista korvauksen piiriin esitetään vain osittain, sillä niin kutsutuissa verkkokirjahyllyissä olevat e-kirjat esitetään jätettäväksi korvauksen ulkopuolelle. Verkkokirjahyllyissä on kuitenkin täsmälleen samoja teoksia e-kirjoina kuin aikaisemmin painetussa muodossa.

Kirjallisuuden tekijöille tulee maksaa e-lainauskorvausta kaikista kirjastokäytössä olevista e-kirjoista ja e-äänikirjoista riippumatta siitä, missä formaatissa teokset kirjastossa ovat tai miten niiden käyttöä tilastoidaan. Lainmuutoksen tarkoituksena on taata korvaus nimenomaan uudenlaisesta, sähköisestä kirjallisuuden käytöstä kirjastoissa, ja juuri sellaista etenkin korkeakoulukirjastoissa suositut e-kirjakokoelmat eli niin kutsutut verkkokirjahyllyt ovat. Sanastolla on täysi valmius tilittää e-lainauskorvaus kirjallisuuden tekijöille kaikesta e-teosten kirjastokäytöstä.

Samaan aikaan, kun osa teoksista ja niiden tekijöistä asetetaan eriarvoiseen asemaan jättämällä verkkokirjahyllyt korvausoikeuden ulkopuolelle, esitetään korvausoikeutta täysin uudelle edunsaajaryhmälle eli äänikirjan lukijoille. Äänikirjan lukijoilla on osansa äänikirjan valmistumisessa, mutta heillä ei ole tekijänoikeutta kirjalliseen teokseen eikä osuutta sisällön syntyyn. Äänikirjan lukemiseen käytetystä ajasta he myös saavat työmäärää vastaavan korvauksen. Äänikirjan lukijoiden korvausoikeus ei ole perusteltavissa juridisesti, lainauskorvauksen tarkoituksen, ansaintalogiikan tai kulttuurituen kautta.

E-lainauskorvausmääräraha on myönnetty kirjallisuuden tekijöille eikä sitä Sanaston näkemyksen mukaan tule kirjallisuuden tekijöiden korvausten kustannuksella laajentaa kattamaan äänikirjojen lukijoita. E-lainauskorvausten kattamiseksi myönnetty miljoonan euron määräraha on mitoitettu kattamaan kaikki yleisten kirjastojen ja korkeakoulukirjastojen sähköinen kirjallisuuden käyttö, kun korvausta myönnetään vakiintuneen käytännön mukaan teosten tekijöille eli kirjailijoille, kääntäjille, kuvittajille ja musiikintekijöille (tänä ensimmäisenä vuonna e-lainauskorvausta maksettiin ministeriön päätöksellä vain yleisten kirjastojen lainoista).

Jos korvausoikeutta laajennetaan kattamaan äänikirjan lukijoiden työpanos, tulee siihen osoittaa myös erillinen budjetti, sillä uusien edunsaajien tekijänoikeuteen perustumattomat oikeudet romuttavat tekijöiden toimentulon turvaksi luodun järjestelmän. Äänikirjan lukijoiden myötä avataan mahdollisuus

korvauksiin kaikille kirjan valmistumiseen osallistuville ammattilaisille kuten äänitallenteen tuottajalle (lähioikeus suojaa äänikirjan lukijan tavoin myös äänitallenteen tuottajaa) sekä graafikolle ja kustannustoimittajalle, joiden työpanos kirjan valmistumiselle on niinikään merkittävä.

3. Lainauskorvausmääräraha tulee korottaa pohjoismaiselle tasolle

Kirjastojen e-kirjojen ja e-äänikirjojen käytön korvaamista (e-lainauskorvaus) koskevan hallituksen esityksen käsittelyn lisäksi Sanasto haluaa nostaa esiin myös fyysisiä kirjastolainoja koskevan lainauskorvauksen korottamisen takaisin pohjoismaiselle tasolle. Lainauskorvaus on tekijänoikeuskorvaus, jota maksetaan teosten kirjastolainaamisesta. Se on korvausta teosten maksuttomasta käyttämisestä ja siitä tekijälle aiheutuvasta tulonmenetyksestä. Kun teosten maksuton kirjastokäyttö sallitaan, pitää siitä suorittaa asianmukainen käyttöön perustuva tekijänoikeuskorvaus. Lainauskorvausta fyysisten teosten lainaamisesta maksetaan teosten tekijöille eli kirjailijoille, kääntäjille, kuvittajille ja musiikintekijöille.

Kirjailijoille ja kääntäjille lainauskorvaus on olennainen osa tuloja. Se muodostaa 14 % kaikista kaunokirjailijan tulonlähteistä[1] ja noin kolmasosan kirjallisuuden kääntäjän vuosituloista.[2] Tulotutkimuksen mukaan kirjailijoiden tulot ovat pienentyneet e-äänikirjojen kasvavasta kaupallisesta markkinasta huolimatta, ja viime vuosien aikana tapahtunut voimakas elinkustannusten nousu on entisestään lisännyt kirjallisuuden tekijöiden taloudellista ahdinkoa. Tekijänoikeuskorvaukset eivät ole nousseet inflaation mukana.

Lainaaminen kirjastoista ei ole menettänyt Suomessa suosiotaan: yleisistä kirjastoista tehtiin vuonna 2022 yhteensä noin 80 miljoonaa fyysistä lainaa (sis. kaikki kirjastosta tehdyt lainat, myös muut kuin kirjalainat). Fyysisten kirjalainojen määrässä ei ole tapahtunut koronapandemian aikaisia sulkuja lukuun ottamatta juurikaan muutoksia, vaan viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana kirjoja on lainattu noin 70 miljoonaa vuodessa. Päinvastoin fyysisen lainaamisen rinnalle on yleisissä kirjastoissa kehittynyt uusia käyttötapoja e-kirjojen ja e-äänikirjojen muodossa. Korkeakoulukirjastoista tehtiin vuonna 2022 yhteensä noin 6 miljoonaa fyysistä kirjalainaa. Siellä lainaamisen siirtyminen sähköiseen muotoon on ollut yleisten kirjastojen kehitystä nopeampaa, ja osa sähköisestä käytöstä tapahtuu nyt verkkokirjahyllyissä.

Suomalaiset ovat Pohjoismaiden ahkerimpia kirjastojen käyttäjiä, mutta lainauskorvausmäärärahan tasokorotuksissa Suomi on jäänyt muista Pohjoismaista jälkeen.[3] Edellisen kerran määrärahaa on korotettu vuonna 2016. Ruotsissa lainauskorvausta on korotettu vuoden 2016 jälkeen yli 26,5 %, Tanskassa määrärahaa on korotettu 7,5 %. Vuoden 2023 määräraha Ruotsissa on 188 500 000 SKR eli noin 16 miljoonaa euroa. Vuosille 2024 ja 2025 on luvattu jälleen lisää korotuksia. Lainauskorvauksen piiriin kuuluvia kirjalainoja tehdään Ruotsissa kuitenkin vuosittain noin 15 miljoonaa vähemmän kuin

[1] Kirjailijan tulonlähteet 2022, Tulotutkimus 2023, Suomen Kirjailijaliitto.
[2] Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton jäsentutkimus 2021.
[3] Lainauskorvausjärjestelmät ja jakoperusteet vaihtelevat maittain eivätkä ne ole täysin vertailukelpoiset. Ruotsissa ja Tanskassa lainauskorvauksen määrärahaa on kuitenkin korotettu tasaisin väliajoin, ja molemmissa maissa määräraha on lainoihin suhteutettuna korkeampi kuin Suomessa.

Suomessa. Tanskassa lainauskorvausmääräraha on 195 702 245 DKK eli noin 26,2 miljoonaa euroa. Fyysisiä ja sähköisiä kirjalainoja tehdään Tanskassa yhteensä noin 30 miljoonaa vuodessa.

Suomessa fyysisiä kirjalainoja tehdään yleisistä kirjastoista ja korkeakoulukirjastoista yhteensä noin 75 miljoonaa vuodessa. Lainauskorvausmääräraha on 14,2 miljoonaa euroa (alv:n kanssa 15,6 miljoonaa euroa), ja nk. e-lainauskorvauksen maksamiseen on varattu 900 000 euroa (alv:n kanssa 1 miljoona). Näistä summista maksetaan myös kuvantekijöiden ja musiikintekijöiden lainauskorvaukset.

Lainauskorvausmäärärahan korottaminen on saanut eduskunnassa tukea yli puoluerajojen. Eduskunta edellytti vuonna 2021 tekemässään lausumassa, että e-lainauskorvauksia koskevan lainmuutoksen lisäksi lainauskorvaukset on nostettava takaisin pohjoismaiselle tasolle:

> *Eduskunta edellyttää, että lainauskorvausmäärärahan tasoa korotetaan vastaamaan pohjoismaista korvaustasoa ja että e-kirjojen ja e-äänikirjojen lainaaminen saatetaan mahdollisimman pian lainauskorvauksen piiriin e-aineistojen kaupallisen markkinan toimintaa vaarantamatta.*

Sanasto pyytää, että edellä mainitut perustelut huomioidaan talousarviota käsitellessä ja että eduskunnan lausuman mukaisesti lainauskorvauksen määräraha korotetaan vastaamaan pohjoismaista tasoa. Käytännössä määrärahaa tulee korottaa 10 prosentilla nykyisestä. Tasokorotuksen jälkeen pohjoismaisella tasolla pysymisestä olisi helpointa huolehtia säännöllisillä indeksikorotuksilla.

Pohjoismaisen tason saavuttamiseksi lainauskorvauksen määrärahaa (momentti 29.80.41) tulisi nostaa noin 10 % eli 16 648 000 eurosta 18 300 000 euroon.

Kun kirjallisuuden tekijöillä on mahdollisuus elättää itsensä työllään, Suomessa on jatkossakin tarjolla laadukasta kirjallisuutta.

Helsingissä 26. päivänä lokakuuta 2023

Niina Vettensola

Toiminnanjohtaja
Sanasto ry

sanasto
Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, *info@sanasto.fi*, *sanasto.fi*